

KRAJSKÉ MÚZEUM V PREŠOVE – MÚZEUM V TROCH MESTÁCH

Jozef KUŠNÍR

Abstract: *Regional Museum in Prešov - museum in three towns.* Since its creation, the Prešov Regional Museum has undergone a number of changes and transformations, which has been reflected not only in several changes of its name, but also in changes in the content of the scientific research. From the original museum of Prešov was after some time created a national-based collecting institution operating in the entire Prešov region. At present, the museum has been established as cultural institution that for over seven decades acquires, protects, scientifically researches, professionally evaluates, processes and presents to the public historical, ethnographic and natural documents of cultural value, especially from Šariš and Upper Zemplín. Research in archaeology and experimental archaeology is based in East Slovak region, and in the fireworks and firefighting history documentation, the museum has a national reach. Today, the museum operates in three cities where, through permanent exhibitions, temporary exhibitions, cultural, social and educational events, enriches the region of eastern Slovakia by the presentation of material and spiritual culture, social and natural wealth and cultural heritage.

Key words: Regional Museum in Prešov. Prešov. Hanušovce nad Topľou. Stropkov. Museum. Cultural Heritage. Tripolitana.

Súčasnú Krajské múzeum v Prešove vychádza z dlhoročnej múzejnej tradície dvoch pôvodne samostatných múzeí, a to Krajského múzea v Prešove a Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou. S účinnosťou od 1. januára 2017 došlo totiž k pričleneniu hanušovského múzea (vzniklo v roku 1975) k múzeu v Prešove (vzniklo v roku 1945). Spolu s pôvodnou pobočkou v Stropkove začalo teda múzeum pôsobiť v troch mestách a smerom k návštevníkom a širokej verejnosti si buduje značku Trojmestie – Tripolitana.

Dejiny múzejníctva v Prešove

Niekoľkoročné snahy o zriadenie múzejnej inštitúcie v Prešove vyvrcholili v roku 1945, keď došlo k založeniu mestského múzea. Aktivity záchranného a zbierkotvorného charakteru však v meste existovali oveľa skôr a realizovali sa predovšetkým v školách, kde pôsobili intelektuálni profesori uvedomujúci si potrebu zachovania predmetov historickej, kultúrnej či prírodovednej hodnoty. Známe boli aj viaceré súkromné zbierky príslušníkov bohatej šľachty a obchodníkov, predovšetkým pozoruhodná kolekcia cudzokrajných a exotických predmetov a celých súborov patriaca nájomníkovi opálových baní na Dubníku, Gabrielovi Fejervárymu, plniaca aj účel prvého súkromného múzea v Prešove. Okrem neho boli v 19. a začiatkom 20. storočia známymi súkromnými zberateľmi aj obchodník židovského pôvodu

Leo Holländer, Karol Helner, Ľudovít Steinhübel, slávny prešovský maliar a portrétista Ján Rombauer, Dr. Július Holénia a lekárnik Július Vaško.¹

Napriek priaznivým výsledkom výskumu Kornela Divalda, na základe ktorých malo dôjsť k zriadeniu župného múzea s oddelením v Prešove (umeleckohistorické a národopisné zbierky) a v Bardejove (kultúrnohistorické zbierky), v Prešove v tomto období múzeum ešte nevzniklo. Všetky dovtedy zhromaždené predmety kultúrnej hodnoty boli odovzdané múzeu v Bardejove, časť múzeu v Košiciach (dnešné Východoslovenské múzeum) a zvyšok Krajskému inšpektorátu múzeí a knižníc v Budapešti.²

Intenzívne snahy zriadiť múzeum v Prešove pretrvávali aj pred prvou svetovou vojnou a akcelerovali v medzivojnovom období. Vtedy sa zbierkotvornej i výstavnej činnosti venovali predovšetkým spolky. Napriek tomu, že v tomto období sa zrealizovali formálne predpoklady na vznik mestského múzea, k jeho reálnemu vzniku nakoniec nedošlo. Mimoriadnu zásluhu na záchrane pamiatok a rozvoji múzejníctva v tomto období mal Eugen Bárkány, z iniciatívy ktorého bolo v roku 1928 zriadené Židovské múzeum v Prešove. Od konca 30. rokov sa však židovské múzeum stávalo častým terčom vandalizmu a vďaka Bárkánym bola cenná zbierka predmetov zachránená prevezením do Židovského múzea v Prahe.³

Myšlienka zriadiť v Prešove aj mestské múzeum bola aktuálna celé medzivojnové obdobie, no k jeho vzniku napokon došlo až v druhej polovici roku 1945, keď bolo vytvorené kuratórium, ktoré začalo s akvizíciou písomných i hmotných pamiatok. Sídлом múzea sa stala v roku 1947 vodárenská veža – Kumšt, niekdajšie sídlo židovského múzea. V tom istom roku bola pri príležitosti 700. výročia prvej písomnej zmienky o meste Prešov slávnostne otvorená prvá výstava múzea.⁴

Potreba záchrany a dokumentovania historických, umeleckohistorických a prírodných pamiatok veľmi rýchlo prerástla rámec mesta, a preto sa v roku 1950 na základe uznesenia Rady Krajského národného výboru v Prešove mestské múzeum transformovalo na múzeum s pôsobnosťou v celom Prešovskom kraji, čo sa odrazilo v novom názve – Krajské múzeum v Prešove. Jeho prvým riaditeľom sa stal v roku 1951 Štefan Gmitro. Potreba adekvátnych priestorov pre sídlo rýchlo sa rozvíjajúceho múzea si vyžiadala kúpu reprezentatívne pôsobiacej renesančnej budovy Rákociho paláca za 1 000 000 Kčs od rodiny Gerőovej. Po druhej svetovej vojne však bola niekdajšia rezidencia vodcu najväčšieho protihabsburgského povstania Františka II. Rákociho v dezolátnom stave a jej renovácia trvala v rokoch 1950 – 1956 a stála približne 3 000 000 Kčs. Prvé expozície tu boli slávnostne otvorené 29. augusta 1956.⁵

Okrem stálych expozícií sa začalo aj s výstavnou činnosťou, ktorá mala dokumentačnú podobu a mapovala predovšetkým významné jubileá revolučnej histórie. S účinnosťou od 1. januára 1958 bolo v Krajskom múzeu zriadené oddelenie ukra-

-
- 1 KUŠNÍŘ, Jozef. *70 rokov Krajského múzea v Prešove*. Prešov : Krajské múzeum v Prešove, 2015, s. 19.
 - 2 PAŽUR, Štefan a kol. *Dvadsať rokov Múzea slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, 1967, s. 11.
 - 3 KONČEK, Emil a kol. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*. Martin : Osveta, 1958, s. 11.
 - 4 KONČEK, Emil. *Krajské múzeum v Prešove*. In *Nové obzory*, roč. 1, Prešov, 1959, s. 154.
 - 5 KONČEK, Emil a kol. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*, Martin : Osveta, 1958, s. 13.

jinskej kultúry.⁶ Zároveň sa rozvinula aj publikačná činnosť a popri prvých monografiách začala od roku 1958 pôsobiť vlastivedná redakcia na čele s Imrichom Sedlákom. V nasledujúcom roku bolo vydané prvé číslo spoločenskovedného zborníka *Nové obzory*. Zborník bol múzeom vydávaný do roku 1991 a za toto obdobie vyšlo 32 čísel. Vydávanie odbornej ročenky múzea bolo obnovené v roku 2017.

Začiatkom 60. rokov nastala v múzeu zmena obsahovej náplne na úseku spoločenských vied. Dôraz sa začal klásť na výskum a dokumentáciu dejín robotníckeho hnutia, KSČ, protifašistického odboja, výstavbu socializmu a na Slovenskú republiku rád (SRR), čo sa premietlo aj do zmeny názvu múzea na Múzeum Slovenskej republiky rád.

Veľmi plodným múzejníckym obdobím boli predovšetkým 70. roky s presahom do začiatku 80. rokov, keď sa v plnej miere využil dovtedajší akvizičný potenciál na tvorbu nových expozícií a kvalitných výstav.

Múzeum sa v priebehu svojej existencie vyprofilovalo ako vlastivedná zbierkovtvočná kultúrna inštitúcia s pôsobnosťou v celom Prešovskom kraji. Za vyše 70 rokov svojho pôsobenia prezentovalo desiatky expozícií, stovky všestranných výstav doma i v zahraničí, nadobudlo, zdokumentovalo, odborne ošetrilo a tým zachránilo desaťtisíce zbierkových predmetov, realizovalo bohatú fotodokumentačnú činnosť, desiatky archeologických výskumov, vydávalo zborník *Nové obzory*, autorsky sa podieľalo na viacerých ďalších zborníkoch, monografiách, publikovalo brožúry i dokumenty a stovky odborných štúdií a článkov, pripravilo množstvo kultúrno-výchovných podujatí, prednášok, seminárov, besied, plnilo úlohy metodického charakteru a spravovalo viacero historických objektov, ktoré sú národnými kultúrnymi pamiatkami.⁷

Po roku 1989 došlo k prehodnoteniu dejín s cieľom ich objektivizácie a k príprave nových expozícií. Múzeum sa vrátilo k názvu *Vlastivedné múzeum* a v priebehu rokov 1990 – 1993 došlo k inštalácii novej prírodovednej, etnografickej i historickej a reínštalácii hasičskej expozície. V rokoch 1995 – 1996 používalo prešovské múzeum názov *Šarišské múzeum*, v roku 1997 sa vrátilo k označeniu *Vlastivedné múzeum* a od 1. apríla 1999 užíva názov *Krajské múzeum v Prešove* a v nadobúdaní, dokumentácii, výskume a prezentácii spoločenskovedných a prírodovedných pamiatok pôsobí v prostredí Prešovského kraja, s celoslovenskou pôsobnosťou v oblasti dejín hasičstva.

Obnovená odborná ročenka múzea *Nové obzory*

Publikačná a vydavateľská činnosť múzea bola dlhodobo spojená so spoločenskovedným zborníkom *Nové obzory*. Už v roku 1958 začala v múzeu pôsobiť vlastivedná redakcia na čele s Imrichom Sedlákom, úlohou ktorej bolo spolu s ďalšími bádateľmi skúmať a prostredníctvom zborníka publikovať výsledky svojho výskumu zameraného na Prešovský kraj. Jeho prvé číslo vyšlo v nasledujúcom roku v náklade

6 KONČEK, Emil a kol. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*, Martin : Osveta, 1958, s. 79.

7 Bližšie: KUŠNÍR, Jozef. *70 rokov Krajského múzea v Prešove*. Prešov : Krajské múzeum v Prešove, 2015. 160 s. alebo KUŠNÍR, Jozef. *Minulosť a súčasnosť Krajského múzea v Prešove*. In *Dejiny, Internetový časopis IH FF PU v Prešove*, 2015, č. 1, s. 114 – 119.

2 700 kusov a venované bolo 40. výročiu SRR, 15. výročiu SNP, národopisu a prírodným pomerom kraja. Už toto prvé vydanie si za cieľ kládlo byť prostriedkom k poznávaniu histórie a súčasnosti kraja s jeho prírodným a kultúrnym bohatstvom.

Nové obzory boli každoročne vydávané (okrem roku 1989) do roku 1991 a za toto obdobie vyšlo celkom 32 čísel. Už od svojho počiatku sa ročenka múzea vyprofilovala ako odborný vlastivedný časopis s komplexným a širokým tematickým záberom. Príspevky z prírodných vied, archeológie, histórie, národopisu, literatúry, jazykovedy, školstva, kultúry i ekonomiky boli dopĺňané o recenzie a anotácie publikácií venovaných východnému Slovensku, o správy o realizovaných výstavách, konaných konferenciách a iných podujatiach i o personálie významných osobností východného Slovenska.

Publikovali tu renomovaní autori z akademického prostredia i praxe a zakrátko od svojho prvého vydania získalo periodikum uznanie na celom Slovensku a vstúpilo do povedomia odbornej a čitateľskej verejnosti. Vďaka svojmu širokému záberu a stúpajúcej kvalite príspevkov sa stalo nezanedbateľným zdrojom poznatkov o východnom Slovensku z pohľadu viacerých vedných disciplín.

V roku 2017 múzeum nadviazalo na vydávanie tejto ročenky a po 25-ročnej odmlke vyšlo v poradí 33. číslo Nových obzorov s podtitulom Prešov v priestore a čase.⁸ Prvé obnovené číslo je zároveň zborníkom z rovnomennej konferencie z októbra 2017, realizovanej v sídle múzea v Rákociho paláci v Prešove pri príležitosti 770. výročia prvej písomnej zmienky o Prešove. V roku 2018 zrealizovalo múzeum konferenciu Východné Slovensko v rokoch štátoprávnych a politických zmien (1918 – 1968 – 1993), zameranú predovšetkým na politické a spoločenské dejiny východného Slovenska v 20. storočí, s prihliadnutím na štátoprávne a politické udalosti, výročia ktorých sme si v roku 2018 pripomínali. Zborník z tejto konferencie bude 34. číslom Nových obzorov. Na oboch konferenciách prezentovali výsledky svojich výskumov pracovníci z vedeckých, kultúrnych a akademických pracovísk prevažne z východného Slovenska a vďaka nim kvalitatívne nadviazali obnovené čísla ročenky na predchádzajúce vydania.

Expozície múzea v súčasnosti

Múzeum v súčasnosti má v Prešove štyri expozície. Na celom poschodí Rákociho paláca je historická expozícia, ktorá predstavuje interiér šľachtických kaštieľov a bohatých meštianskych domov v prostredí Šariša, a to prostredníctvom historického nábytku, umeleckých diel a ďalších interiérových doplnkov z obdobia 17. – začiatku 20. storočia. Samostatne sú prezentované militária, najmä chladné a ručné palné zbrane i historické hodiny, ktoré sú spojením vedy a umenia. Celok prezentujúci dejiny Prešova dokumentuje historický vývoj mesta, ktoré svojho času nieslo prívlastok Atény nad Torysou. V jeho závere je venovaná pozornosť Mikulášovi Moyzesovi, významnému hudobnému skladateľovi, predstaviteľovi kultúrneho a spoločenského

8 KUŠNÍŘ, Jozef (ed.). *Nové obzory 33. Prešov v priestore a čase*. Prešov : Krajské múzeum v Prešove, 2017, 248 s.

Hasičská expozícia múzea, Prešov

ho života v období prvej ČSR. Expozícia končí prezentáciou platidiel používaných v tomto regióne, s akcentom na korunovú menu.

Etnografická expozícia múzea začína prezentáciou jedinečnej soľnobanskej čipky, ktorá sa ako dekoračný prvok odevu začala v okolí Soľnej Bane šíriť na prelome 16. a 17. storočia a jej výroba kontinuálne pretrvala do súčasnosti. Prostredníctvom zaujímavej kolekcie fotografií etnografa Jána Lazoríka sú predstavené typy vozov a povozov, používaných v prostredí šarišskej dediny. Celok Z pokolenia na pokolenie predstavuje tradičný výročný trh – jarmok, ktorý v minulosti poskytoval možnosť kúpy a predaja špecializovaných výrobkov, textilu i odevných súčastí. Z bohatej palety šarišského odevu je prezentovaný odev svadobný a sviatočný. Expozícia v ďalšej časti predstavuje vybavenie gazdovského dvora a interiér tradičnej šarišskej „chiži“. V závere je venovaná pozornosť salašníckemu chovu oviec v podhorských oblastiach Šariša – bačovstvu.

Hasičská expozícia múzea s názvom Z dejín hasičstva na Slovensku je špecializovanou expozíciou celoslovenského významu a charakteru, ktorá je rozdelená do dvoch častí. Na prízemí meštianskeho domu sú prezentované menšie hasičské striekačky, dobové fragmenty hasičskej výzbroje a výstroje, predovšetkým vodné pušky, trhacie háky, kožené a plátenné vedrá, prúdnice, hadice, hasiace, dýchacie a kyslíkové prístroje, dymové a plynové masky či signalizačné a spojovacie zariadenia. Nechýbajú ukážky dobových hasičských uniforiem, prilieb, zástav, zdravotníckych či samaritánskych pomôcok, ale aj drobné predmety ako medaily, odznaky, vlajky, vyznamenania a pod. Vo výstavnej hale sú prezentované rozmernejšie historické hasičské striekačky, predovšetkým jedinečná cechová ručná striekačka z konca 18.

storočia, unikátna viedenská parná striekačka Wm. Knaust, vyrobená pre trnavský cukrovar, viaceré kočiarové ručné a motorové striekačky a dva pozoruhodné hasičské automobily značky Škoda. Prevažná časť exponátov pochádza zo zbierky dlhoročného veliteľa dobrovoľného hasičského zboru v Prešove, Pavla Košíka.

Prírodovedná expozícia poskytuje prehľad najčastejšie sa vyskytujúcich minerálov z regiónu Šariša, medzi ktoré patria pyrit, sfalerit, galenit, antimonit, markazit, chalkopyrit, dolomit, kalcit a ankerit. Tento región však najviac preslávil výskyt a ťažba soli a opálu, ktoré rovnako majú zastúpenie v tejto expozičnej časti. Prepojenie neživej prírody so živou predstavuje zaujímavá zbierka fosílií, odtlačkov morských organizmov, skameneného dreva a pozostatkov vyhynutých pleistocénnych cicavcov – mamutov a nosorožcov.

Organizačná jednotka v Hanušovciach nad Topľou ponúka návštevníkom päť expozícií a archeopark, ktorý je neobyčajnou a netradičnou formou prezentácie našej archeologickej minulosti. Z múzejného hľadiska je najhodnotnejšou expozícia s názvom Zabudnutý rod Dessewffy prezentovaná na prízemí barokového kaštieľa z obdobia okolo roku 1740, ktorý bol pôvodným sídlom tohto významného šľachtického rodu. Expozícia pozostáva z historickej knižnice, v ktorej sú stovky historických tlačí a rukopisov z obdobia 15. – 19. storočia. Mnohé z titulov pochádzajú z rodových knižníc Dessewffyovcov a súčasťou expozície sa stali ako jedinečná akvizícia múzea. Expozícia ďalej pozostáva z prezentácie sakrálnych predmetov vzťahujúcich sa na rod i mesto Hanušovce, z ukážok bývania v podobe spálne či orientálneho salónika.

Na túto expozíciu nadväzuje historická expozícia, v ktorej sa odrážajú predovšetkým dejiny mestečka Hanušovce nad Topľou náboženských, spoločenských, politických a vojenských podobách.

Etnografická expozícia s názvom Duch národa je inštalovaná na poschodí renesančnej budovy pri Malom kaštieli, nazvanej podľa svojho účelu Budova správcu. Na veľkom priestore je prostredníctvom ľudového odevu, remeselných nástrojov a vybavenia interiéru dedinských domov predstavený život na vidieku v pohraničí Šariša a Zemplína.

Prírodovedná expozícia inštalovaná na prízemí kaštieľa predstavuje druhohorne amonity, treťohorné morské dno, fragmenty štvrtohorných vyhynutých cicavcov, súčasnú podobu lesov a pririečnych nív a obsahuje preparáty vtákov, cicavcov a ďalších živočíchov spätých s regiónom Slanských vrchov.

Pozoruhodnou je rozhodne najnovšia expozícia múzea s názvom Svet dávnych vekov, ktorá v pivnici kaštieľa prezentuje archeologické nálezy od staršej doby kamennej až do obdobia novoveku. Expozícia vznikla ako súčasť realizácie cezhraničného projektu s poľským partnerom pod názvom Živá archeológia ako jedinečný produkt kultúrneho turizmu Karpát a návštevníkom ponúka modernú prezentáciu jedinečných archeologických nálezov z regiónu. Expozícia okrem autentických predmetov obsahuje dotykové obrazovky a aplikácie, ktoré sú zintenzívnením zážitku a sprevádzajú tradičnú formu múzejnej prezentácie.

V pôvodnom barokovom parku, ktorý je národnou kultúrnou pamiatkou a patrí ku kaštielu Dessewffyovcov, bol v roku 2014 vybudovaný Archeopark Živá archeológia. Archeopark ponúka poznanie piatich základných období praveku a včasného stredoveku prostredníctvom piatich obydlí a ich vybavenia, ako aj prostredníctvom rôznych technologických zariadení a poličok. Je netradičnou formou výchovy

Archeopark Živá archeológia

Rytierská sála, kaštieľ v Stropkove

a vzdelávania zážitkovým spôsobom. Všetky vystavené predmety sú len replikami skutočných nástrojov, preto si ich návštevníci môžu vyskúšať a umocniť tak zážitok z poznávania minulosti. Exteriérové priestory zároveň umožňujú realizáciu interaktívnych činností a rôznych podujatí pre širokú návštevnícku verejnosť.

V **kaštieli v Stropkove**, ktorý je poslednou zachovanou svetskou časťou stredovekého mestského hradu, prezentuje múzeum dlhodobú výstavu krojovaných bábik a výstavu diel stropkovského umelca Františka Veselého. V najreprezentatívnejšej časti v tzv. rytierskej sále na prízemí kaštiela sa v súčasnosti konajú krátkodobé výstavy múzea.

Okrem expozícií poskytuje múzeum ako celok svojim návštevníkom rôznorodé krátkodobé výstavy a pestrú ponuku kultúrno-spoločenských a výchovno-vzdelávacích podujatí, ktoré si získavajú čoraz väčší záujem širokej verejnosti.